

ARQUEOLOGIA I HISTÒRIA EN L'OBRA DE SANTIAGO BRU I VIDAL

Junta Centro Arqueológico

CENTENARI DEL NAIXEMENT DE SANTIAGO BRU I VIDAL

1. Santiago Bru en el context històric saguntí

En l'Edat Contemporània Sagunt ha gaudit de tres personalitats que han il·luminat el panorama intel·lectual de la ciutat:

Enric Palos i Navarro (1749-1815) fou advocat i l'amor pel seu poble el portà a lluitar per Sagunt. Va entendre que Sagunt tenia un patrimoni històric excepcional, va fer una tasca gegantina per preservar i empoderar la ciutat.

Antoni Chabret i Fraga (1846-1907) fou un metge generós i compromés en la lluita contra el còlera. La seua gran obra fou escriure en 1888 *Sagunt, su historia y sus monumentos*. En la història va tractar tots els períodes: ibèric, romà, islàmic, baix medieval, modern i contemporani. En els monuments se n'ocupà de les restes, els prohoms, l'aigua, els jueus... Va escriure sobre els noms dels carrers de Sagunt, sobre les vies romanes.

Santiago Bru i Vidal (1921-2001) va estudiar Magisteri a Castelló i Filosofia i lletres a la Universitat de València. En 1946 guanyà per oposició una plaça de professor a l'Institut Valencià de Sordomuts de la Diputació Provincial.

En els anys cinquanta formà part del Grup Torre amb Xavier Casp, Joan Fuster, Vicent Andrés Estellés... i fou un poeta destacat de la Generació dels Cinquanta. El 1957 començà a treballar com a Tècnic Superior del Servei d'Investigació Prehistòrica de la Diputació de València. De 1966 a 1975 ocupà la plaça de professor de història de l'Institut d'Ensenyament Mitjà Lluís Vives de Godella. El 1975 va obtenir la plaça d'Inspector en Cap d'Arxius, Biblioteques, Museus i Monuments municipals de València. L'any 1988 fou nomenat fill predilecte de Sagunt i l'any 2000 Premi de les Lletres Valencianes. A més de les fites professionals de Bru i Vidal, caldria esmentar els càrrecs honorífics: L'any 1952 va ser nomenat Cronista i Regidor Honorari de Sagunt. De 1952 al 1967 fou director del Centre de Cultura Valenciana, el 1966 fou Acadèmic Corresponent de la Real Acadèmia de la Història de Madrid i també de la Real Acadèmia de Belles Arts de Sant Carles de València. El 1973 va ser nomenat Cronista de València.

Bru i Vidal afegí als altres dos insignes saguntins que va descobrir i defensar al llarg de la seua vida que el principal patrimoni del poble valencià és la llengua. De fet fou el primer saguntí que aconseguí escriure en valencià tant en la creació poètica com en l'assaig històric. Aquesta característica, quan es camina cap a un món uniformitzat i l'eliminació de les llengües minoritàries amb tot el que això suposa de pèrdua, es converteix en essencial a l'hora de reconèixer la consciència personal i social i li atorga el dret a ser considerat el pare de les lletres saguntines. Bru i Vidal sempre fou fidel a les Normes de Castelló (1932) que els lingüistes valencians signaren amb la finalitat d'establir les bases per a la unificació ortogràfica del valencià escrit.

2. Sagunt base de l'obra de Bru i Vidal

Com hem exposat, la vida familiar i professional de Bru i Vidal esdevingué a València des l'any que es posà a treballar. Ara bé, la casa de Sagunt mai no es tancà i les relacions familiars i d'amistat continuaren com si hi residiren. De fet els que l'hem gaudit sabem que era present en les activitats culturals de la ciutat. Va formar part de la Penya Esva-radora, com a personatge de ficció era Peret el del Cantal Gros i com a autor preparà cròniques històriques i poètiques que es llisqueren en les emissions de Radio Sagunto al llarg dels anys seixanta. Va crear i dirigir el butlletí municipal SAGUNTO on féu participar amics poetes, historiadors i el jovent universitari nascut l'any quaranta. El 1969 va ser el cronista del centenari amb motiu de la recuperació de Sagunt com a nom de la ciutat. Va participar com a autor en el llibre anual de la Setmana

Santa Saguntina i va escriure en les publicacions periòdiques quan li ho van demanar. Ha estat presentador dels certàmens de mases corals i va ser el segon president del Centre d'Estudis del Camp de Morvedre.

En la seua obra, tant en la literària com en l'assagística, Sagunto sempre es troba en la base i l'horitzó dels seus escrits. En la poesia destaquen poemes i poemaris que canten Sagunt: *Nocturns del meu poble de 1950*, *Evocació del meu poble*, *Paleta de llums*, *Cant al meu poble de 1969...* i els versos íntims suren pels carrers, places i llocs emblemàtics de Sagunt. El mateix podem veure en els treballs sobre toponímia en què el poble del poeta es converteix amb motiu d'estudi lingüístic. Ens estem referint a la toponímia maior: L'any 1962, al butlletí municipal Sagunto 6 (que ell mateixa va crear i dirigir), va escriure "Consideraciones en torno al topónimo Arse". El 1982 va escriure: "Toponomástica Maior: Saguntum" amb motiu de la XIV Assemblea de Cronistes del Regne de València. I l'any 1986 escrigué: "Toponomástica Maior: Morvedre" amb motiu de la XV Assemblea de Cronistes. En els quals arreplega una infinitat de variants dels topònims. En aquesta sèrie encara caldria afegir-ne molts més com: "La Toponímia àrab de Sagunto" que va escriure al butlletí Sagunto 33 de 1962 i "Toponímia aràbiga del Camp de Morvedre" a Onomàstica 1986.

En aqueix mateix pla de reconèixer-se en la toponims històrics podem incloure, si bé unit a la sociologia, el que va escriure sobre onomàstica i paremiologia. Al Braçal 21-22 de 2000 va publicar "La malnominació saguntina" i en la Crònica de la XX Assemblea de Cronistes "Refransys, Locucions i dites tòpiques del Camp de Morvedre on segueix el camí que traçara Sanchis Guarnier a "Els pobles valencians parlen els uns dels altres" o simplement explicant modismes com carxata.

Adonem-nos també de l'actitud de Bru i Vidal a continuar el camí traçat pels predecessors i contemporanis. En tots aquests treball sumen un objectiu comú: conèixer i donar a conèixer Sagunt. Era un afany didàctic inescotable el que tenia Bru i Vidal per desvetlar el passat de Sagunt, estudiar-lo i escriure per trametre-ho. És per això que estudia el que queda dels arxius de Sagunt i València. E. 1972 explicà en el discurs d'apertura del Centre de Cultura Valenciana: La vida saguntina en el siglo XVIII, en el qual comenta els rebedors dels notaris saguntins Francesc Roda i Abdon Canós. En el mateix plànols estudia i escriu sobre els viatger que al llarg de la història han visitat Sagunt i han descrit alguna cosa. El 1965 la Caixa d'Estalvis de Sagunt li va publicar "Sagunto visto por un analista del siglo XVI" on comenta el manuscrit d'Henri Cock, notari i escrivà del rei Felip II. El 1986 al *VI Congrés español de historia del arte realitzat a la Universitat*

de Santiago de Compostela (Los caminos del arte) va presentar la comunicació “El acervo histórico-artístico de Sagunto visto por antiguos viajeros” on relaciona un llistat important de viatgers que n’escrigueren: Klaus von Popplaw en 1485, Geronimo Münzer en 1494, Antonio de Lalaing en 1502, Juan de Vandenesse en 1517, Miangelo Accursio en 1526, Geroni Munyoç 1565-1572, Henri Cock en 1586, Adolf Occo en 1596, Gilles de Faing en 1599, Bartelemy Joly en 1604, Massini a meitat del XVII, A. Jouvin en 1672. Jacomo Casanova per 1768, Etienne de Silhuete en 1770, Antonio Ponz Piquer en 1772, Juan Francisco Peyron en 1772-1780, el Baró de Bourgoing en 1783, E. F. Lantier en 1784,, Antoni Josep Cavanillles en 1791-1792, Josep Castelló a final del XVIII, Wilhelm von Humboldt en 1800 i Alexandre de Laborde abans de 1806.

3. Els estudis sobre Sagunt

La comissió d’amics que gestionava la proposta per elevar Santiago Bru i Vidal a fill predilecte de Sagunt treballà conjuntament amb ell per ordenar la seua producció. Vam aconseguir enllestir dos volums de l’obra poètica i dos volums de l’obra assagística i els vam publicar amb la col·laboració del Caixa d’Estavil de Sagunt i l’Ajuntament de València. El primer volum dels estudis porta per títol: *Analecta històrica Saguntina* en el qual es recullen els treballs més extensos que tracten de Sagunt. Expose primer els de caràcter monumental i posteriorment el històrics.

Sobre els monuments de Sagunt el nostre autor segueix les pases de Chabret en el segon volum de Sagunto, su història y sus monumentos: “Notas de arqueologia saguntina” que fou publicat originàriament el 1958 a Arxivo de Prehistòria Levantina, “La huella de Roma en Sagunto” el 1963 a Generalitat 3, “Apuntes para una historiografía del Teatro Romano” en Arse de 1959” (que reproduïm), “El circo Romano de Sagunto (“Breve noticia del Circo Romano de Sagunto” i “Datos para el estudio del Circo Romano de Sagunto” el 1962 al VII Congreso Nacional de Arqueologia i a l’Archivo de Prehistoria Levantina X de 1963, Reflexiones en torno al templo de Santa María, a Setmana Santa Saguntina de 1984, “La antigua juderia” el 1984 a Setmana Santa Saguntina. El 1980 escrigué sobre l’església del Sant Salvador: “Aportació a l’estudi del gòtic valencià, l’església saguntina del Salvador” a l XII Asamblea de Cronistes del Regne de València. ·El 1989 va escriure per la Majoralia Verge del Remei “Algunes reflexions sobre un temple saguntí”. Amb això no s’exhaurim els temes monumentals tractats per Bru sobre Sagunt perquè el canemàs de la seua obra més extensa: *Les terres valenciaes durant l’època romana* és en bona part

Grup Torre a la porta del castell de Sagunt l'any 1948.

són de la seua ciutat. És especialment interessant els treballs sobre el Circ Romà on reparà en l'estructura dels murs interiors i exteriors (composició i mides), les portes, les grades, l'espina, les séquies per fer entrar l'aigua i els desguassos i han estat molt valuoses les fotografies que va poder fer de la metae, els desguassos i paraments dels murs.

Sobre la història de Sagunt va escriure de l'antiguitat a *Les terres valencianes durant l'època romana*, inclosa al segon volum de l'obra completa: *Claus per a la història de València*, i a *Analecta* va incloure els treballs més extensos de l'edat moderna: la investigació inèdita que realitzà al final del Doctorat en 1957-1958 *La Germania de Morvedre según textos coetáneos* és molt interessant perquè revela les lectures interessades en contra dels agermanats; en 1972 publicà al Centre de Cultura Valenciana *La vida saguntina en el siglo XVII*, treball basat en el buidat (descriptiu, polític, econòmic, cultural, onomàstic...) dels rebedors de Francesc Roda i Abdó Canós que aleshores estaven en poder del veí José Ariño Català, el qual els arplegà d'un femer procedents de l'Arxiu Parroquial; també del Mestre Racional de l'ARV i dels llibres de la Confraria del Rosari de Benicalaf de l'Arxiu Municipal

de Benavites, i dels quals reproduïx l'annexe de XX document del segle XVII; El 1968 publicà al Centre de Cultura Valenciana *El saguntino Enrique Palos y su tiempo*, en el qual s'extén explicant el Morvedre del segle XVIII, la vida i l'obra de Palos, i ho acompanya de quatre documents.

Fou membre del Centre d'Estudi del Camp de Morvedre el 1989 i va publicar a Braçal els treballs: *Torox i Qars, topònims aràbic en el Camp de Morvedre* al Braçal 1 on dona compte del document escrit en àrab més antic de l'Arxiu del Regne, la toponímia i del conflicte pel domini de l'aigua de la Séquia Major, aleshores ja nomenada *cequia grande* segons el traductor castellà del pleit. Al braçal 4 publicà *Intent d'aproximació al Morvedre de la primera meitat del segle XIX* on exposa les conseqüències de l'Auto del Buen Gobierno sobre solució al problema de la distribució de l'aigua de la séquia Major en, la Guerra dels Francés, les repressions fernandines posteriors, la producció de vins i aiguardens fins l'arribada de la fil·loxera l'any 12, de la Casa de la Beneficència, la creació de la Caixa d'Estalvis de Sagunt el 1841... Impartí la ponència de clausura del I Congrés del CECM realitzat el 1993 sobre *El Camp de Morvedre pel temps del "Cens de Floridablanca (Notes sobre fonts manuscrites i impreses)*, la qual es publicà al Braçal 11-12 del 1993. Al Braçal 14 de 1996 va publicar *Aproximació al perfil biogràfic d'Antoni Chabret Fraga*.

4. Els estudis sobre València

El segon volum de l'obra assagística, *Claus per a la història de València*, comença amb la reproducció de *Les terres valencianes durant l'època romana* i seguidament s'ordenen els treballs que tracten assumptes de temps posteriors:

Sant Vicent de la Roqueta publicat l'any 1976 al Boletín de Información Municipal de l'Ayuntamiento de Valencia. Segons el nostre autor, el monestir que fou construït en el segle IV sobre una basílica paleocristiana i es considera el lloc on fou soterrat Vicent, patró de València.

La ciutat que va conquerir Jaume I es la transcripció de la conferència que va impartir 1988 a l'Atenu Marítim de València per commemorar el 750é aniversari de la conquesta de la ciutat. Bru esmenta l'origen romà, segueix amb la València islàmica, els precedents de la conquesta, la València del temps de l'ocupació, la rendició, la creació del regne cristià i encara dedica un apartat a la mossaràbia.

L'organització municipal valenciana a través de l'arxiu de la ciutat fou publicat en 1977 pels Cronistes Oficials de Regne de València. El contingut parla,

lògicament, de les figures fonamentals de l'organització administrativa de la ciutat i del Regne de València: el batle, el justícia, el lloctinent de justícia, l'escrivà, els assessors, el saig, els jurats, el racional, el síndic, el sub-síndic, el mustaçaf, el procurador dels miserables, etcètera. Així mateix explica els llibres que es conserven a l'arxiu com: Manual de consells i establiments de la ciutat, Qüerns de provisions, Stabliments i deliberacions, Claveria de censals, i un llarg etcètera.

Les drassanes del Grau de la mar fou publicat en 1983 al llibra XXV aniversari del Ateneo Marítim de València. Comença parlant de la importància del Llibre del Consolat de Mar, dels homes de mar i de les diferent drassanes de València i ho fa seguint Marc Antoni d'Orellana, Francesc Almela i Vives i investigant en l'AMV. El treball s'il·lustra amb plànols, dibuixos i fotografies.

Las rocas del Corpus y su refugio temporal de las atarazanas fou publicat el 1981 per la Delegació de Festes de l'Ajuntament de València. Explica la història del Corpus des de 1246, la volada presa el 1355, la decadència el 1836 amb la desamortització de Mendizàbal; les Roques una per una carruatges i imageria; la procesó de l'any 1800; la Casa de les Roques i acaba amb les Drassanes del Grau de la Mar que ja parlara en el treball anteriorment exposat.

La València pre-romàntica d'Alexandre de Laborde fou escrit el 1969 i veié la llum en les Publicacions dels Cursos de Llengua i Literatura Valenciana de lo Rat Penat. Comença el treball introduïnt a la figura i obra de Laborde reparant en la ciutat de València, en els pobles del camí, descriu els gravats, resumeix l'estadística de la població i de la producció agrícola.

La casa de la ciutat fou publicat el 1982 i la segona edició ampliada en 1983 i 1985 en la qual s'exposa la història de la casa des de 1239 fins a la construcció de l'edifici actual bastit amb diferents finalitats des de 1758 fins a 1934. La segona edició es titula *L'Ajuntament de València (Antecedents. Història. Estat actual)*. Il·lustra el treball els dibuixos de les quatre façanes de l'Ajuntament actual i el segon treball el penó de la conquesta, la clau mora d'una de les portes de la ciutat, pàgines del Llibre dels Furs, del Manuel del Consell, el reliquiari de Sant Jordi, la Caixa de Gros i molts altres objecte i fotografies d'interés.

En conclusió, l'obra poètica de Bru i Vidal l'elevà a ser pare de les lletres saguntines i l'obra assagística dotà les ciutats de València i Sagunt de referents patrimonials. To i això la virtut més excepcional de Bru i Vidal és la d'haver connectat amb els nascuts després de la Guerra Civil i integrar-se en les seues iniciatives fins a convertir-se en una peça ineludible.